

CENTENARI DE LA CREACIÓ DE LES JUNTES DE PROTECCIÓ A LA INFÀNCIA (1908-2008)

La Junta de Protecció de Menors de València durant el primer terç del segle xx *The Child Protection Board in Valencia during the first third of the 20th century*

Cándido Ruiz Rodrigo
Universitat de València

Data de recepció de l'original: novembre 2008

Data d'acceptació: març 2009

ABSTRACT

The article analyzes the *Junta de Protección de Menores* of Valencia, in relation with commemorative Seminar of the *Junta de Protección de Menores* of Barcelona. Its presence is contextualised in the reformist background of beginning of 20th century, moment in which the childhood was the object of social, educational, medical-hygienist and religious interests and the State assumed its protection in agreement with the most susceptible elements of the society, that originated the «child protection movement».

After studying the initial difficulties of the Meeting concerning its constitution, social place and absence of own establishments, the article revises the fulfilment of the work realized in accordance with the assignments that the Infants Protection Law of August, 1904 and the Regulation of January 24, 1908, established.

It is specially outlined the work concerning the different Sections that were composing it: its performance in the medical - sanitary area, the exigency of education - moralizing, the protection to the delinquent children (Minors' Tutelary Court), and the fight against the begging and labour exploitation of the child.

KEY WORDS: marginalization, infancy, work, education, protection, begging, labour exploitation, history of childhood.

RESUMEN

El artículo analiza, a propósito del Seminario conmemorativo de la *Junta de Protección de Menores de Barcelona*, las aportaciones de la *Junta de Valencia*. Su aparición se contextualiza en el ambiente reformista de comienzos de siglo XX, momento en que la infancia fue objeto de preocupaciones sociales, educativas, médico-higienistas y religiosas, y el Estado asumió su protección en consonancia con los elementos más sensibilizados de la sociedad, conformadores del «movimiento protector del niño». Tras estudiar las iniciales dificultades de la Junta en torno a su constitución, local social y ausencia de establecimientos propios, se analiza el cumplimiento de la labor realizada de acuerdo a los cometidos que establecía la Ley de Protección a la Infancia de Agosto de 1904 y el Reglamento de 24 de Enero de 1908. Se destaca especialmente su labor, en torno a las distintas Secciones que la componían: su actuación en el ámbito médico-sanitario, la exigencia de educación-moralización, la protección al niño delincuente (Tribunal Tutelar de Menores), y la lucha contra la mendicidad y explotación laboral de los menores.

PALABRAS CLAVE: marginación, infancia, trabajo, educación, protección, mendicidad, explotación laboral, historia de la infancia.

RESUM

L'article analitza les aportacions de la Junta de Menors de València, a propòsit del Seminari commemoratiu de la Junta de Protecció de Menors de Barcelona. Aparegué en el context de l'ambient modernista de principi del segle XX, moment en el qual la infància va ser objecte de preocupacions socials, educatives, mèdiques i higienistes i religioses. L'Estat n'assumí la protecció, en consonància amb els elements més sensibilitzats de la societat, que conformaren el «moviment protector del nen». Després d'estudiar les dificultats inicials de la Junta, al voltant de la constitució, el local social i l'absència d'establiments propis, analitzem l'acompliment de la tasca realitzada, d'acord amb allò que establia la Llei de protecció de la infància, d'agost de 1904, i el Reglament de 24 de gener de 1908. Fonamentalment, cal destacar el treball que féu al voltant de les Seccions de què estava formada: l'actuació en l'àmbit medicosanitari, l'exigència d'educació i moralització, la protecció del nen delinqüent (Tribunal Tutelar de Menors) i la lluita contra la mendicitat i l'explotació dels menors en el treball.

PARAULES CLAU: marginació, infància, treball, educació, protecció, mendicitat, explotació laboral, història de la infància.

I. MOVIMENT PROTECTOR DE LA INFÀNCIA: EL MENOR EN EL MARC DE LES POLÍTIQUES SOCIALS DE COMENÇAMENT DE SEGLE XX

Els menors, com ja hem anotat en un altre lloc,¹ a inicis del segle XX es convertiren en element central de les preocupacions socials, educatives, medicohigienistes i religioses. S'accelerà l'aparició de les primeres mesures de protecció social i laboral,² així com la creació d'institucions (Comissió de Reformes Socials, 1883; Institut de Reformes Socials, 1903; Institut Nacional de Previsió, 1908, i, durant els anys vint, el Ministeri de Treball), instàncies de les quals emanarà una legislació social incipient i de les quals en principi havien de beneficiar-se els xiquets. És en aquest context reformista en què situem, com a punt de partença, l'aparició de les Juntes de Protecció de la Infància.

Recordem que els aspectes més visibles de la denominada «qüestió social», que ja era d'una àmplia dimensió ja a finals del XIX, es traduïren, en l'àmbit urbà, en llargues jornades laborals en condicions precàries, salaris de fam, precària salubritat fabril, utilització massiva i abusiva d'una mà d'obra barata, abundant i submissa (dones i nens), massificació i manca generalitzada d'higiene en l'habitatge obrer, taxes elevades de mobilitat, etc.; els jornalers i petits camperols no gaudien de prerrogatives millors, ja que, paral·lelament, la seva vida discorria en la pobresa més extrema.³ Aquesta problemàtica obligarà els governs de la Restauració a intervenir en els conflictes laborals i a intercedir-hi, de manera que donaran pas a una «reforma social» incipient.⁴

¹ PALACIO, I; RUIZ, C. (2002). *Redimir la inocencia. Historia, marginación infantil y educación protectora*. València: Universitat de València.

² Mesures que poden entendre's com el germen de l'Estat social espanyol. Vegeu: DE LA CALLE VELASCO, M. D. «Sobre los orígenes del Estado social en España». *Ayer*, núm. 25 (1997), pàg. 129.

³ PALACIO MORENA, J. I. (1988). *La institucionalización de la reforma social en España (1883-1924). La Comisión y el Instituto de Reformas Sociales*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, pàg. 9. Els efectes més extrems de la qüestió social en el nostre país poden veure's, entre d'altres, a MARVAUD, A. (1975). *La question sociale en Espagne*. París: Felix Alcan Editeur. Traducció al castellà de José Juan Garín, Madrid: Ediciones de la Revista de Trabajo.

⁴ Vegeu: MARRAUD GONZÁLEZ, G. «En los orígenes de la Administración sociolaboral: del Instituto de Reformas Sociales al Ministerio de trabajo». *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales*, número extra IV (octubre de 2003), pàg. 141.

El canvi, en efecte, només podia arribar a través de la mobilització dels treballadors (moviment obrer i consciència de classe): o bé havien de reaccionar, en un procés d'autotutela, a les situacions injustes, o bé a través de la via intervencionista de l'Estat, que hauria de protegir legalment els assalariats.⁵ Aquesta última qüestió es va convertir, en el conjunt de les preocupacions socials, en un tema central, tant per als polítics com per als intel·lectuals i aparegué el debat sobre si era pertinent o no la participació de l'Estat en la solució del problema. Fins i tot s'hi interessaren les acadèmies, els cercles, associacions científiques i ateneus obrers, el Parlament, les diferents sensibilitats del qual es van materialitzar en controvèrsies, memòries o conferències des de finals del XIX.⁶

D'aquesta manera, l'Estat va créixer de manera gradual la seva intervenció en el món laboral per mantenir l'harmonia social. En primer lloc, es dedicà a la protecció dels més febles, dones i xiquets,⁷ sobre els quals es manifestaven més violentament les conseqüències menys desitjables del procés de pauperisme creixent fonamentalment urbà, encara més extens i agreujat amb el desenvolupament progressiu de la indústria i les migracions del camp a la ciutat.

Així doncs, l'antic sentit caritatiu i benèfic de l'atenció social i educativa, propi de l'Espanya vuitcentista, va adquirir noves perspectives amb l'arribada del segle XX: l'Estat, seguint la tendència europea, perseguia tenir més protagonisme i, per això, intervenia directament en la protecció de la infància a través d'una legislació pertinent. Des de començaments de segle, es van combinar concepcions i actuacions de reforma i intervenció estatal, cada vegada més secularitzades, amb mesures protectores convertides en instrument d'integració. Això representa, com en el cas de l'escolaritat obligatòria, el triomf del sen-

⁵ PALOMEQUE LÓPEZ, M. C. «La intervención normativa del Estado en la «cuestión social» a la España del siglo XIX». *Ayer* 23 (1997), pàg. 108.

⁶ Òbviament, la disparitat de criteris, no va permetre la unanimitat respecte del fet mateix de la intervenció, ni sobre la manera de portar-la a terme. Tot i això, fou el propi Partit Conservador qui va fer més esforç intervencionista i aprovà lleis i reglaments, almenys a la primera dècada de segle. Vegeu: SOTO CARMONA, A. (1989). *El trabajo industrial en la España Contemporánea (1874-1936)*. Barcelona: Anthropos, pàg. 259; GIL CREMADES J. J. (1975). *Krausistas y liberales*. Madrid: Seminarios y Ediciones, pàg. 14. Va ser el conservador Eduardo Dato el primer governant que va promoure seriosament la legislació social ja des del seu lloc de ministre de la Governació en el gabinet de Silvela, des de 1899 (aprovació de la Llei d'accidents de treball i la Llei sobre el treball de les dones i infants (MARRAUD GONZÁLEZ, G. *Op. cit.*, pàg. 147). Malgrat la diversitat de posicionaments, és visible el grau de sintonia que van arribar a tenir els catòlics socials (corporativisme catòlic), els krausoinstitucionistes (organicisme social) i els socialistes (reformisme obrer en la creació, organització i desenvolupament de les institucions més representatives de l'intervencionisme estatal).

⁷ Vegeu: DE LA CALLE VELASCO, M. D. *Op. cit.*, pàg. 129.

timent humanitari i la preocupació pel benestar infantil, així com el desig d'assegurar-li els drets; transcendeix l'intrusisme en la vida familiar i va més enllà d'un pur mecanisme de control social:⁸ calia emparar el xiquet en virtut de la seva vulnerabilitat i no tant des d'un propòsit controlador.

L'Estat, per tant, es feia seva l'obligació inexcusable i peremptòria, moral i material, de protegir la infància d'acord amb el que demandaven els elements més sensibilitzats de la societat com a «senyal de civilització», com a «avanç de la moral social», com a «cultura humanitària» i com a «higiene moral», com alguns van assenyalar.

Aquests objectius proteccionistes i tutelars els van assumir, prioritàriament, el Consell Superior i les Juntes Locals i Provincials de Protecció de Menors, emanats de la Llei de protecció a la Infància i repressió de la mendicitat, de 12 d'agost de 1904 i del Reglament de 24 de gener de 1908. Haurien de vetllar per la salut física i moral dels menors que fossin incapaços de governar-se a si mateixos o que estiguessin privats d'una atenció paternal eficaç, més enllà, com assenyalàvem, de la tutela benèfica tradicional.⁹

II. PRECISIONS ENTORN DE LA JUNTA DE VALÈNCIA¹⁰

La Junta de València —una de les més actives d'Espanya juntament amb la de Barcelona i la de Madrid— va dedicar els primers esforços a garantir alimentació sana i adequada als menors abandonats i fretuosos de recursos per

⁸ Així ho entén, en l'àmbit europeu, FINKELSTEIN, B. «La incorporació de la infància a la Història de la Educació». *Revista Educació* 281 (1986), pàg. 26-27.

⁹ No obstant això, l'obra de protecció de menors seguia l'esquema d'actuació de la beneficència pública. Els plantejaments conservadors són emfatitzats pel professor Barona quan remarca la presència, com a vocals nats, de les principals icones del poder polític, religiós, legislatiu i social. Vegeu: BARONA, J. L. «El Consejo Superior de Protección a la Infancia y Represión de la Mendicidad (1904-1914). Su ideología social y sanitaria». A: PERDIGUERO GIL, E. (comp.) (2004). *Salvad al niño*. València: Seminari d'Estudis sobre la Ciència.

¹⁰ A l'espera de recuperar les actes originals i poder-les consultar (ja que les juntes les envià a la Secretaria del Consell, que les hi havia requerides amb l'art. 29 del Reglament de Protecció de la Infància), en aquesta ocasió ens servim dels resums de les sessions mensuals i dels treballs duts a terme, així com les memòries anuals, publicades íntegrament en el *Boletín Oficial del Consejo Superior*, revista *Pro Infancia*. En conseqüència, les reflexions al·ludeixen al primer terç del segle XX (fins l'any 1932, en què s'aturaren d'editar-la). Prescindim, aquí, de l'anàlisi de les memòries i informes publicats a la *Revista de la Obra de Protección de Menores*, continuadora del *Boletín* des de 1944. A títol d'exemple, vegeu, entre d'altres, «Actividades de la Junta Provincial de Protección de Menores de Valencia en 1944». *Revista de la Obra de Protección de Menores* 4 (1944), pàg. 48-49.

posar remei a la situació d'indigència. Hem de recordar que el dinamisme comercial i agrícola de València, al començament de segle, amb una industrialització emergent,¹¹ va atraure a la ciutat molts transeünts a la recerca de pa i treball, amb els correlats corresponents: mares i xiquets desemparats, explotació laboral,¹² taxes de mortalitat infantil elevades¹³ i indústria mendicant en auge.¹⁴ Després que es reorganitzés, el 1911, l'actuació de les seccions de la Junta valenciana, d'acord amb la normativa corresponent («Puericultura i primera infància»; «Higiene i educació protectora»; «Mendicitat i vagància»; «Patronats i correcció paternal» i «Jurídica i legislativa»), es va fer més notòria¹⁵ i va tenir un balanç global d'actuació bastant satisfactori, com indicarem més endavant. No obstant això, convé matisar alguns aspectes i emfatitzar-ne d'altres.

a) *Dificultats inicials entorn de la constitució, el local social i les vocalies*

Com assenyalen les memòries anuals, el primer objectiu que van tenir va ser obtenir liquiditat econòmica per a atendre convenientment les necessitats que reclamava la seva intervenció. Recordem que les fonts financeres d'aquesta «obra» eren tan minses que, en els orígens, va caldre ampliar els ingressos

¹¹ Entre les arts, els oficis i indústries de la València de finals del XIX trobem: «indústria llanera», flassades i teles (fàbriques de tints, batans i tondoses —filadors al torn i teixidors—) indústria del cànem i del sutge per fabricar sacs, així com la del cotó; «l'art de la seda» i els quatre rams que la conformaven: filats, torçats, tints i teixits; serradores mecàniques, *fusteria*, ebenisteria; construcció de màquines, foneries i man-yans; fòsfors, llumins i bugies (la fàbrica de fòsfors dels germans Moroder va ser el primer establiment d'aquest gènere a Espanya); fleca; adobats; ceràmica, rajoles, mosaics; paper i cartró; construcció de cotxes; fabricació d'espardenyes; indústria de ventalls; sabateria; *pintes*, *cordoneria*; *puntes*. Indústria menuda i domèstica; fou especialment important la que estava establerta a Torrent; *construcció*; *boters*. Vegeu: COMISIÓN DE REFORMAS SOCIALES (1985). *Información escrita practicada en virtud de la Real Orden de 5 de Diciembre de 1883*. Madrid 1889-1893. 5 vol., tom III (edició facsímil a cura de Santiago Castillo). Madrid: Ministeri del Treball, pàg. 59.

¹² COMISIÓN DE REFORMAS SOCIALES. *Op. cit.*, tom III, pàg 116 i següents.

¹³ GÓMEZ FERRER, R. (1901). *La mortalidad de los niños en Valencia*. Madrid: Imprenta de Ricardo Rojas.

¹⁴ GIMÉNEZ VALDIVIESO, T. (1902). *Memoria sobre la mendicidad presentada al Ateneo Científico de Valencia*. València: Imprenta de la Viuda de Emilio Pascual.

¹⁵ Els assumptes d'interès eren aprovats per la Junta en ple, després de l'examen previ que en feia la comissió permanent, que es reunia dues vegades al mes; finalment, eren remesos a la secció corresponent perquè en fes l'informe. Creada, aquesta Comissió permanent, el 1912, a proposta de Ribera Cañizares, i composta pel governador president i secretari de cada una de les seccions, tresorer i sotsecretari de la Junta general i inspectors amb veu, però sense vot. Cf. Sessió 11 de gener de 1912. *Pro Infancia. Boletín del Consejo Superior de Protección a la Infancia y Represión de la Mendicidad* 35 (1912), pàg. 177.

amb partides procedents dels ajuntaments i diputacions, donacions i subvencions de particulars o associacions i també amb el producte de les publicacions del Consell Superior. Fins a la Llei de pressuposts de 29 de desembre de 1910, que va crear, per a l'exercici següent, un impost del 5% sobre l'import de les entrades i localitats d'espectacles públics (corregudes de toros, esports, teatre, etc.), destinat a les juntes. La de València tingué la urgència, com era obvi, d'ocupar-se dels seus problemes financers, requisit primordial per poder complir les finalitats que tenia.¹⁶ Encara més, el 10% de l'import que va imposar l'Administració d'Hisenda, d'acord amb la Llei del timbre, encara va fer minvar més els seus ingressos, la qual cosa va obligar les juntes, especialment la valenciana, a enfrontar-se a l'Administració i reclamar-li reiteradament, entre sol·licituds formals, l'obtenció de l'import íntegre (Reial Ordre de 20 d'abril de 1914).

En conseqüència, no va poder disposar, fins el 1911, de local social ni d'oficina pròpia i hagué de dur a terme les seves activitats en un dels negocis de la Secretaria del Govern Civil. Compartia despatxos amb la Junta de Reforma Social i aquesta situació obstaculitzava el funcionament normal d'ambdues, ja que constantment hi havia aglomeració de famílies que anaven a sol·licitar protecció i socors.¹⁷ Tampoc l'assentament posterior en un local de lloguer permeté que desenvolupés de manera efectiva les seves funcions, ara a causa del procés de reorganització patit en la pròpia Junta. Les actes revelen, a més, que era difícilós acomplir la normativa sobre la lactància mercenària i la seva vigilància (art. 6 de la Llei de protecció i art. 2 del Reglament) a l'espera que el Consell trametés els documents, cartilles i llibres de registre que eren necessaris per controlar-la, el didatge i les agències dedicades a aquella indústria, així com per inspeccionar els lactants, activar el recompte de pobres i controlar els nous serveis que gradualment es van implantar.

A aquestes dificultats cal afegir-hi el cessament i nomenament constant de vocalies, que en general eren gratuïtes i honoràries. Queda palesa, segons es desprèn de les actes, la continuïtat escassa de molts de vocals, com també ho és la presència perllongada i estable de personatges destacats de la vida social

¹⁶ És l'espectacle dels toros, més que el teatre, el que optenia més aportació econòmica a la Junta. En algunes ocasions va caldre instar la Delegació d'Hisenda perquè excités el zel dels recaptadors. Va ser el cas de la Companyia Guerrero Mendoza, segons consta a la sessió de 15 de juliol de 1911. Vegeu: *Pro Infàntia*, 30 (1911), pàg. 488.

¹⁷ «Labor anual de la Junta de Valencia. Memoria de los trabajos realizados en 1911». *Pro Infàntia* 37 i 38 (1912), pàg. 227 i següents. El desembre de l'any 1929, va ser inaugurat el casal social a la plaça de Sant Lluís Beltran, 1, entresòl, esquerra.

valenciana en l'àmbit mèdic, pedagògic i religiós. És el cas, entre d'altres, de: Josep Sanchis Bergón, metge municipal, alcalde de la ciutat de València i impulsor de l'Associació Valenciana de Caritat, creada el 1906;¹⁸ Jesús Bartrina Capella, membre de la Reial Acadèmia de Medicina i autor d'articles pedagògics;¹⁹ Ramón Gómez Ferrer, president, des de 1917, de la Reial Acadèmia de Medicina i del primer Tribunal Tutelar de Menors de València;²⁰ Maria Carbonell i Sánchez, professora de l'Escola Normal de Mestres i vocal de la Junta fins que morí;²¹ Mariano Ribera Cañizares, advocat i impulsor del Tribunal Tutelar de Menors valencià i president des de 1925;²² Francisco Morote Greus, director de l'Institut General i Tècnic i vicepresident de la Junta des de 1925; o d'Elies Olmos Canalda i Calixto Hernández Hernando, canonges.

b) Col·laboració amb altres institucions benèfiques (absència d'establiments assistencials propis)

Els vocals, conscients de les dificultats sobretot econòmiques per exercir la seva funció protectora en establiments propis (menjadors, asils, escoles), cercaren el concert amb altres institucions benèfiques, públiques i privades, ja existents a la ciutat. Un requeriment inclòs a l'art. 6 de la Llei de protecció a la infància ja instava les Juntes a escometre la seva acció «*valiéndose de las*

¹⁸ SANCHIS BERGÓN J. (1917). *Reformatorios*. Ponencia presentada a la sección 4ª de la Asamblea Nacional de Protección a la Infancia y Represión de la Mendicidad. València: Imp. Antonio López y Ca.

¹⁹ BARTRINA, J. (1912). *El problema de la primera enseñanza en Valencia*. València: Est. Tipogràfic Doménech.

²⁰ El 16 de maig de 1920 s'inaugurava a la ciutat un monument en honor seu, amb la inscripció: «*Las madres valencianas al médico de niños Ramón Gómez Ferrer. Mayo 1920*», i el nomenaren fill adoptiu de la ciutat. Entre els escrits pedagògics de Ramón Gómez Ferrer, poden consultar-se: «La intervención del Estado en la educación de los niños». Actas y memorias del IX Congreso Internacional de Higiene y Demografía. Tom IV. Madrid: Imp. de Ricardo Rojas, 1900; *La mortalidad de los niños en Valencia*. Madrid: Imp. de Ricardo Rojas, 1901. *Necesidad de implantar la educación obligatoria de los niños*. València: Imp. Luis Catalá y Serra, 1899.

²¹ Vegeu: RUIZ RODRIGO, C.; PALACIO LIS, I. (2002). «Desde el estudio y las convicciones al compromiso social: algunos aspectos del legado educativo de María Carbonell y Sánchez». *Miscelánea Pedagógica. Homenaje al profesor Vicente Faubell Zapata*. Salamanca: Publicaciones Universidad Pontificia de Salamanca, pàg. 75-96.

²² RIBERA CAÑIZARES, M. (1925). *Instituciones auxiliares del Tribunal para niños de Valencia. Colonia San Vicente. Escuela de Reforma para menores necesitados de corrección y tutela social*. València: Tip. Moderna. Pròleg a l'obra de VIVES VILLAMAZARES, F. (1934). *Manual del delegado del Tribunal Tutelar de menores*. Burjassot: Tipografía Escuela de Reforma, Colonia San Vicente.

Sociedades benéficas o particulares», però sense deixar de banda la col·laboració necessària de tots en la «*inexcusable y urgente*» acció de l'Estat.²³

El Consell Superior de Protecció a la Infància va assumir aquest requisit per estimular l'interès individual i l'acció social, en general, envers la problemàtica de la infància abandonada i delinqüent. Intentà donar a conèixer a la societat la gravetat de la problemàtica infantil, n'indicà la legislació que hi feia referència i orientà sobre els «*deberes indeclinables y obligaciones ineludibles*» dels ciutadans. S'instava la societat, en definitiva, a salvaguardar i protegir l'interès i els drets del xiquet. Com va expressar M. Tolosa Latour, si en començar el segle XIX s'havien proclamat els drets de l'home, el segle XX s'havien de promulgar els del xiquet i defensar-los.

Amb aquests propòsits assistencials es van establir convenis amb:²⁴

a) L'Associació Valenciana de Caritat, els serveis de la qual van consistir, fonamentalment, a pagar la lactància de xiquets abandonats, subministrar biberons i pots de llet condensada, alimentar les mares embarassades i grups indigents, proporcionar roba i el reintegrament de famílies al lloc d'origen, etc. A instàncies de la Junta, creà una escola i un gabinet d'observació mèdica de lactants, mares i dides, integrat per un laboratori d'anàlisi i un dispensari mèdic.²⁵

b) La Sociedad Protectora de Niños, institució fundada per Lluís Gil Sumbiera a final del segle XIX. Tenia la finalitat d'acollir orfes i abandonats i oferir-los assistència física, intel·lectual i moral, en règim d'internat.²⁶ La Junta també hi va mantenir convenis per pagar cada mes la manutenció dels menors de sis anys, i, fins i tot, per proporcionar dida als qui encara en necessitessin.

c) L'Asil de Sant Eugeni, fundat el 2 de juliol de 1885 a instàncies i inspiració del Dr. Sanchís Bergón, dedicat, sota la direcció de les Filles de la Caritat de Sant Vicent de Paül, a la lactància d'orfes i que va ajudar la Junta en els seus objectius assistencials.

²³ «*Transcendiendo la movilización y el entusiasmo de unos pocos militantes convencidos de la causa, y poniendo en pie de acción a todos los ciudadanos españoles y a las mujeres, en particular*». Vegeu: RAMÓN DE LACA, J. «Memoria de D..., premiada por el Consejo Superior». *Pro Infancia* 54 (1913), pàg. 202.

²⁴ Vegeu: «Memoria de los trabajos realizados por la Junta Provincial de Protección a la Infancia y Represión de la Mendicidad de Valencia en el año 1914». *Pro Infancia* 79 (1915), pàg. 483 i següents.

²⁵ A càrrec de Josep Sanchis Bamís, doctor en Ciències Químiques, i José Tomás López Trigo, doctor en Medicina i Cirurgia. Vegeu: *Pro Infancia*, 64 i 65 (1914), pàg. 199.

²⁶ Vegeu: GIL SUMBIERA, L. (1906). «La Asociación Protectora de Niños». *Almanaque Las Provincias*, 1906.

D'altra banda, a partir de 1919, segons consta a les Memòries, la Junta signà contractes de col·locació en família per a menors, sempre que les seves circumstàncies legals ho permetessin.

c) La tasca destacada de les seccions

Una vegada que estigué reorganitzada i que disposà d'oficines independents, en compliment de les comeses que la llei i el reglament li assignaven, la Junta va tenir èxits més que notables, com es desprèn de la lectura de les actes i memòries anuals. Entre els de més rellevància i significat social destaquen:

— Actuació en l'àmbit mèdic i sanitari (Secció 1a)

El component mèdic (podem parlar d'autoria mèdica) del moviment protector, esperó fonamental de la sensibilització per la infància, és un fet que ofereix pocs dubtes. No debades, la Llei de protecció de 1904 va ser discutida i promoguda per la Societat Espanyola d'Higiene i pel Congrés Espanyol de Deontologia Mèdica, en l'assemblea de maig de 1903. No és, per tant, casual, el caràcter eminentment sanitari de la Secció de Puericultura i Primera Infància, dedicada a l'educació higiènica i mèdica de les dones (en relació amb la mortalitat infantil, fruit de la pobresa i de la ignorància, i a la cura dels xiquets en general) i a la vigilància higiènica dels llocs d'assistència i educació (parvularis, escoles, sanatoris).

L'actuació de la Junta en aquest àmbit va ser rellevant al llarg de la seva trajectòria i, en particular, el primer quart de segle. Ja el 1911 es feren estadístiques dels menors sotmesos a lactància en tots els centres benèfics. Des que va ser constituïda, va vincular la seva activitat al sistema sanitari provincial i local, i col·laborà amb les institucions municipals, més enllà dels concerts que hem esmentat abans. És el cas, per exemple,²⁷ del Consultori de Xiquets i de l'Institut Municipal de Puericultura, instal·lat des de desembre de 1910 a l'Asil de Lactància i integrat per tres Seccions: Gota de Llet, Reconeixement de Dides i Policlínica Infantil; dels dispensaris d'higiene infantil, distribuïts pels districtes de la capital i que atenien la població valenciana, aconsellaven les futures mares i els seus fills i els visitaven fins a l'edat de dos anys, i orientaven, particularment les mares, sobre l'alimentació; o de les guarderies infantils, per atendre menuts de dos a sis anys, unes subvencionades i d'altres dependents de la Junta.

²⁷ Vegeu: PALACIO LIS, I.; RUIZ RODRIGO, C. *Op. cit.*, pàg. 85 i següents.

— Exigència d'educació i de moralització (Secció 2a)

Com que eren les úniques instàncies que responien al concepte d'assistència pública, les Juntes també n'assumiren —amb el propòsit de socórrer materialment el necessitat— l'educació. El Reglament de 1908, en efecte, amplia la cobertura de protecció als xiquets de més de 16 anys i n'emfatitzava els aspectes morals i educatius més enllà dels estrictament sanitaris, inclosos en la Llei.

En aquest sentit, i participant en les propostes del col·lectiu mèdic d'educar en la direcció higiènica i sanitària, la Junta de València va entendre que era prioritari la pràctica preventiva i fomentar la higiene escolar. Aquesta preocupació ja quedà palesa en les conclusions de la Secció Segona de l'Assemblea Nacional de Protecció a la Infància i Repressió de la Mendicitat, de 1914 —dedicada a la higiene i a l'educació protectora—, ja que presentà vinculades ambdues exigències —educació i higiene—, en concordança amb el desenvolupament de la medicina social. L'esmentada Maria Carbonell i Sánchez, vocal de significada presència en la Junta, havia anticipat la sensibilitat a aquests temes a través de la seva intervenció en el IX Congrés Internacional d'Higiene i Demografia, que tingué lloc a Madrid el 1898.²⁸ Amb aquest propòsit, la Junta va subvencionar anualment, des de març de 1928, l'Escola de Puericultura, filial de la de Madrid i adscrita al Consell Superior: col·laborà en les campanyes divulgatives d'educació sanitària i social a través de les càtedres ambulants de Puericultura (1929) i assajà, sempre amb el mateix afany tutelar i educatiu, una Mutualitat Maternal.²⁹

Després de l'anàlisi estadística de les escoles públiques i privades de la població, pel que fa a la capacitat i a les condicions higièniques, es va estimar convenient elaborar una ponència,³⁰ dirigida al delegat Regi, per denunciar l'estat deficitari dels locals. Se n'ocuparia el metge Jesús Bartrina —membre de la Junta—, qui, després de visitar els centres, els va qualificar d'«*asfixiaderos*» i va dir que els xiquets hi eren «*embotidos*» sense les mínimes exigències de ventilació, cubicatge, mobiliari i instal·lació de patis i jardins, la qual cosa concul-

²⁸ *Actas y Memorias del IX Congreso Internacional de Higiene y Demografia...*, Op. cit. Vegeu-ne més informació a: RUIZ RODRIGO, C.; PALACIO LIS, I. (1999). *Higienismo, educación ambiental y previsión escolar. Antecedentes y prácticas de Educación Social en España (1900-1936)*. València: Universitat de València, pàg. 27-137.

²⁹ Vegeu: PALACIO LIS, I. (2003). *Mujeres ignorantes: madres culpables. Adoctrinamiento y divulgación materno-infantil en la primera mitad del siglo XX*. València: Ed. Universitat de València.

³⁰ «Labor anual de la Junta de Valencia. Memoria de los Trabajos realizados en 1911». *Pro Infancia*, 37-38, abril i maig (1912), pàg. 230.

cava greument el seu dret a la salut.³¹ Recordem que, de les denúncies reiterades d'aquesta Junta i d'altres, en va sorgir la necessitat de crear una Inspecció Mèdica Escolar (Reial decret de 16 de juny de 1911) d'àmbit estatal i un Patronat d'Inspecció d'Escoles (1925), a nivell local, que seria l'encarregat d'elaborar estadístiques de morbiditat i mortalitat de la segona infància³² i de potenciar la protecció i defensa de la salut amb serveis complementaris, com ara colònies, cantines i robbers. La Junta valenciana hi va contribuir i en creà algunes i en subvencionà d'altres, segons consta a les Memòries.

La Junta també posà èmfasi a vigilar la salut moral dels menors de 16 anys i estava pendent de si assistia a espectacles públics. Constantment avisava la Inspecció Provincial de Sanitat perquè visités les sales de cinema i clausurés les que no complissin les condicions higièniques o constituïssin un perill per a la salut moral dels menors. Algunes vegades instà les autoritats a complir la legislació, nacional i internacional, i l'orientà sobre algunes lleis, alguns decrets i circulars, com el RD de 15 d'abril de 1909 (*Gaceta* del 19) sobre «*Trata de blancas*»³³ la circular de 20 de setembre de 1912, dictada pel Ministeri de Governació, sobre el compliment del conveni internacional, que reprimia la circulació de publicacions obscenes, o la publicada a Madrid per la Lliga contra la Pornografia, subscripta per Buylla, Villota, Gómez Acebo i Pérez Mínguez.

Més concretament, per evitar el visionat de pel·lícules immorals i impedir l'assistència de menors de deu anys a espectacles públics nocturns en locals tancats sense la companyia dels pares o curadors, i en atenció als requeriments de la Reial Ordre del Ministeri de Governació de 31 de desembre de 1914 sobre inspecció de pel·lícules cinematogràfiques, es va crear, en el si de la Junta, una comissió especial assessora, amb nomenament de «vocals visitadors» de sales de cinema. Així mateix, de manera constant s'enviaven circulars als empresaris de teatres i cinematògrafs en què se'ls exhortava a presentar, en compliment de l'ordre, els títols i arguments de les pel·lícules, la procedència i els llocs on les exhibirien, després de fer-los sabedors de la prohibició de projectar, sense la cesura i autorització prèvies.³⁴ La Junta multiplicà

³¹ BARTRINA, J. (1912). *Op. cit.*, pàg. 9.

³² Vegeu la revista *Pro Infàntia* 161 (1925), pàg. 571.

³³ La Junta de Protecció no va tenir possibilitat d'actuació sobre les menors prostitutes, la jurisdicció de les quals corresponia plenament a la «Junta de Trata de Blancas».

³⁴ «Sesión de 19 de Enero de 1914». *Pro Infàntia* 64 i 65 (1914), pàg. 201. Vegeu també: «Memoria de los trabajos realizador por la Junta provincial de Protección a la Infancia y Represión de la mendicidad de Valencia en el año 1914». *Pro Infàntia* 79 (1915), pàg. 480.

les denúncies a algunes cases de ball, o a centres de prostitució, que eren con-
correguts pels menors.

Correcció paternal (Tribunals Tutelars de Menors) (Secció 4a)

L'atenció socioeducativa a la infància i joventut delinqüent va formar part substancial del moviment de protecció de menors, si bé des dels inicis aquesta secció va funcionar amb independència de les Juntes. Es requerien solucions pedagògiques més que penalitzadores per als joves infractors; era urgent que desapareguessin les presons ordinàries com a llocs de reclusió i càstig i que fossin reconvertits en centres d'educació i integració social. Només els Tribunals Tutelars de Menors podien oferir, amb independència dels ordinaris, alternatives a la vida carcerària, com demandava el moviment paidològic cada vegada més fort, atès que les diferències entre xiquets i adults es feien més evidents. En definitiva, es precisava —com detallem en un altre lloc—,³⁵ la figura i actuació del «jutge pedagog», que fos capaç d'aplicar mesures correctives i reeducadores que superessin les específicament punitives, així com introduir un tracte judicial diferent del que habitualment era aplicat als adults, i amb mecanismes específics, que conduïssin a la reinserció social i familiar dels menors delinqüents a través de l'educació i el treball. La Llei de 1918 que creava aquells mecanismes i el Reglament, aprovat de manera definitiva el 6 d'abril de 1922, va fer possible la posada en escena d'aquest propòsit reformador.

La Llei, que exigiria la creació d'institucions que permetessin el funcionament normal dels Tribunals (centres específics de correcció i reeducació), impulsà la Junta valenciana perquè aprovés, el febrer de 1919, el projecte d'organització —presentat pel vocal Ribera Cañizares— d'un Patronat que possibilités l'existència d'un reformatori per a xiquets i una escola de correcció paternal.³⁶ Després de la redacció dels Estatuts, el 1922, es donava llum verda al primer Tribunal Tutelar de Menors. Des de l'1 de juliol de 1923, s'ubicaria als jardins del Parterre i el primer judici va ser dirigit pel metge Ramon Gómez Ferrer, com a president, i Maria Carbonell i Benet de la Clau com a vocals. Aquest tribunal estava format, com veiem, per metges i educadors de vocació social, més que per juristes, en concordança amb el propòsit de les noves institucions.³⁷

³⁵ PALACIO LIS, I.; RUIZ RODRIGO, C. *Redimir la inocencia. Op. cit.*

³⁶ Creació emparada per la Llei de 4 de gener de 1883. Sessió de 24 de febrer de 1919. *Pro Infàntia* 124 i 125 (1919), pàg. 409. El patronat quedà constituït el 15 de maig de 1919 i l'integraven figures representatives de la beneficència pública i privada i organismes socials i pedagògics.

³⁷ Vegeu: PALACIO LIS, I.; RUIZ RODRIGO, C. *Redimir la inocencia. Op. cit.*, pàg. 96 i següents.

Mendicitat i treball infantil (Secció 3a)

1. *Vers l'extinció de la mendicitat infantil*

La dependència administrativa, en aquesta matèria, de la Secció de Reformes Socials del Ministeri de Governació va fer menys notòria l'activitat de la Junta de Protecció de Menors, la qual es va veure obligada a assumir-hi un paper secundari, malgrat que el Reial decret de 24 de febrer de 1908 atribuïa al Consell Superior i Juntes la missió de vetllar pel compliment de totes les disposicions sobre mendicitat en general i evitar-ne la indesitjable pràctica.

Ja sabem que la Llei de 23 de juliol de 1903 constitueix el primer intent a Espanya per regular l'empara dels menors de setze anys —habitualment, captaïres o abandonats—. En prohibia no solament l'activitat delictiva, sinó que n'autoritzava, fins i tot, la detenció i el lliurament a l'autoritat pública, en cas de vagabunderia o pernoctació en paratges públics, encara que anessin acompanyats de persones adultes; la finalitat era que els representants governatius —després d'acordar el que pertocqués sobre correccions imposables o responsabilitats perseguibles— decidissin si els havien de lliurar o no als pares o curadors. El legislatiu, que pretenia regular l'explotació infantil així com prevenir els riscos que comportava per al menor la «indústria mendicant», va proposar, fins i tot, per assegurar-ne l'eficàcia, sancions i multes. L'Ordre de 8 de juny de 1912, del Ministeri de Governació, d'acord amb les recomanacions de la Comissaria Règia del Turisme i Cultura Popular, va arribar a prohibir, fins i tot, l'almoïna a la via pública i l'explotació dels més menuts, en sintonia amb la Llei de 1903, l'article sisè de la qual reproduïm íntegrament: «*Que sea detenido y multado de 25 a 100 pesetas el que obligue e induzca a mendigar a un niño menor de dieciséis años*» (art. 6).

Els governadors civils, com a presidents de les juntes provincials de protecció a la infància, no tardaren a dictar bàndols i disposicions en les demarcacions respectives que prohibien aquestes pràctiques. Els documents argumentaven —com en el cas del promulgat a València (2 de gener de 1923) pel governador Javier Cabell—³⁸ que la mendicitat pels carrers constituïa una prova vergonyosa d'incultura de la societat que l'afavoria o la tolerava, i era urgent reglamentar i administrar bé l'almoïna per posar remei a la necessitat. La Junta acollí el bàndol amb satisfacció, segons consta en les actes.

Tanmateix, fer complir les normes que impedièn la mendicitat infantil no va ser una tasca fàcil. Era una pràctica consentida per una gran part del públic

³⁸ *Pro Infantia* 146 (1923), pàg. 174-175.

valencià i, fins i tot, fomentada, com es desprèn de les protestes que provocaven les intervencions i denúncies dels vocals inspectors davant xiquetes que mendicaven pels carrers de la ciutat o individus que imploraven la caritat en companyia de nadons abrigats amb mantons.³⁹

2. Lluita contra l'explotació laboral dels menors

Hem de recordar que més que el treball en si mateix, era la degradació i les condicions laborals, així com els nivells d'explotació a què es veien sotmesos els menors, atemptatoris per a la seva salut física i moral, el que realment preocupava els tractadistes i reformadors. Del cúmul de penalitats que van haver de patir les classes populars a Espanya, el treball industrial dels xiquets va ser el que despertà més interès als legisladors, encoratjats per les denúncies dels reformadors socials, els quals acusaven el sistema, a través d'informes, cròniques i tractats, d'«explotació» legal del menor, d'«atemptats» contra la naturalesa infantil o d'orquestrar un autèntic «martirologi dels xiquets», en expressió de Luis Aner a l'informe que redactà per a la Comissió de Reformes Socials⁴⁰ a les acaballes del XIX.

Des de València, era àmpliament denunciada la rendibilitat econòmica que suposava, per a les empreses i famílies, el treball femení i infantil. Efectivament, ja des de mitjan segle XIX, la *Memoria sobre las clases obreras valencianas*,⁴¹ premiada per la Societat Econòmica d'Amics del País, descrivia xiquets tancats hores i hores en els tallers «*en una atmósfera sofocante y pernicioso entre personas adultas*». Aquesta situació reportava, al productor o industrial, «*un notable ahorro de jornales en ciertos trabajos manuales de poca importancia*», per als quals sobrava la força de l'home i la de la dona. En el fons de la qüestió bategava un problema econòmic que induïa les classes obreres, doblgades a la llei de la necessitat, a cedir a l'estímul que els menors, essent encara molt joves, guanyessin alguns diners. S'oblidaven de la seva instrucció i educació, i descuaven, per tant, la seva intel·ligència. Els acompanyaven al taller perquè hi exercissin treballs i ocupacions que el seu desenvolupament físic no havia de tolerar fins als 16 o 18 anys.

³⁹ Fets posats en coneixement de la Junta a la sessió del dia 11 de gener de 1912. *Pro Infancia* 35 (1912), p. 177.

⁴⁰ ANER, L. «Trabajo de los niños». *Reformas sociales. Op. cit.* Tom II, pàg. 173

⁴¹ ARMENGOL I CORNET, P. (1870). *Memoria sobre la organización del patronato industrial en sus relaciones con la instrucción, la beneficencia y el trabajo, premiada por la Real Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia*. València: Imp. José Rius, pàg. 4.

Coneixem els nivells d'ocupació infantil elevats, assolits a València i província, el primer terç del segle XX.⁴² Les fàbriques i els tallers de roba eren els més infractors quant a ocupació de menors d'edat, els quals es dedicaven preferentment a fer tasques com empalmar fils en els torns mecànics, ajudar en els telers a mà o en les operacions del tint, i anàlogues. Era rar que un menor ocupat en les fàbriques o tallers fes una jornada inferior a la d'una persona adulta. Aquesta circumstància —segons el que llegim a la *Memoria general de Inspección de Trabajo*, redactada per l'Institut de Reformes Socials— s'escapava del control de la inspecció. Com que era impossible obtenir un document acreditatiu de l'assistència escolar dels afectats, no es podia fer una tasca seriosa en aquest sentit.⁴³

La indústria espartenyera, així com la del cànem i altres petites manufactures de tipus familiar, que estaven espargides pel camp i els poblats, i a les quals els inspectors generalment tenien poc accés, absorbien un gran contingent de menors. La primera —podem llegir-ho a la *Memoria d'Inspecció de 1908*—⁴⁴ estava molt estesa a València⁴⁵ i «*emplea numerosos niños que trabajan en familia; otro tanto sucede en los talleres hiladores de cáñamo, yute y esparto, entre cuyos menores existen muchos de diez años*». Això a banda, també donada l'extensió d'aquestes indústries i les seves condicions de treball, la intervenció dels inspectors s'inspirava en un ampli criteri de benevolència per no comprometre el benestar d'una comarca sencera amb mesures radicals. Això també succeïa en la indústria del paper, en la qual els menors treballaven en horaris similars als dels adults i amb salaris que tot just ascendien a uns pocs cèntims.⁴⁶

⁴² Vegeu: *Boletín del Instituto de Reformas Sociales*. (1911). «Estadística de la población obrera visitada en toda la región, clasificada por provincias y por industrias», juliol de 1909 a juniol de 1910. Madrid, pàg. 1079; *Boletín del I.R.S.* (1920). «Memoria de la Inspección de Trabajo para el año 1919». Madrid. Citats per ROMERO GONZÁLEZ, J. «Condiciones de vida de la clase obrera en el País Valenciano (1880-1923)». *Saitabi* 27 (1977), pàg. 165-180.

⁴³ *Boletín del I. R. S.* (1920). «Memoria general de la inspección de trabajo para 1919». Madrid, pàg. 178. Citat per: ROMERO GONZÁLEZ, J. *Op. cit.*, pàg. 171.

⁴⁴ *Boletín del I. R. S.* (1910). «Memoria general de la inspección de trabajo correspondiente al año 1908». Madrid. A: JUDERÍAS, J. (1917). *El problema de la infancia obrera en España*. Madrid: Imp. Suc. de M. Minuesa de los Ríos, pàg. 16.

⁴⁵ Així com a les províncies d'Albacete, Alacant, Castelló, Conca i Múrcia.

⁴⁶ Modest Roig havia descrit amb anterioritat els xiquets alcoians mentre anaven a fer feina el matí, amb neu o amb pluja, i quan l'alba encara no il·luminava el cel. Diu que «*si salimos al campo, veremos multitud de niños pequeños, descalzos y harapientos, encaminarse a las fábricas tiritando de frío*». *Reformas sociales*. *Op. cit.* Tom IV, pàg. 45.

Resulten especialment significatives les informacions sobre les fàbriques de filats i llanes de la població de Bocairent⁴⁷ a la primera dècada del segle: «*que el gran número de niños, muchos de ellos de seis a siete años de edad, empleados en las mencionadas fábricas, realizan un trabajo que dura desde las seis de la mañana hasta las seis de la tarde, prolongándose, en ocasiones, hasta las siete, ocho y aún diez de la noche...; que los jornales son mínimos, pues hay niños que sólo ganan 25 céntimos semanales; que la instrucción primaria y religiosa de los niños es casi nula...; que la única razón para que en Bocairente exista tal estado de cosas es la de que, siendo los telares movidos a mano, y necesitando emplear mayor número de obreros que en los mecánicos, sólo pueden competir con éstos últimos (que existen en Alcoy y otras localidades) empleando un personal que perciba jornales reducidos, lo que se consigue con los niños y aumentando las horas de jornada...*»

Per evitar aquests abusos, l'art. 4 del Reglament de 24 de gener de 1908, demanava a les Juntes de Protecció de Menors que vigilessin urgentment el compliment de les disposicions sobre treball infantil. Els vocals inspectors periòdicament haurien de visitar les fàbriques. Els instava a cooperar, especialment, «*al exacto cumplimiento de lo preceptuado en el número 3º del art. 8º del Código Penal y de lo dispuesto en las Leyes de 26 de Julio de 1878, 13 de Marzo de 1900 y 23 de Julio de 1903, referentes al trabajo de niños en espectáculos públicos, fábricas y talleres, y la protección de niños abandonados y mendigos.*»

La Junta de València va fer notar en diverses ocasions (*Memoria sobre los trabajos realizados en 1913*) les dificultats per desenvolupar la seva missió en aquest àmbit. Al·ludeix, per exemple, a la impossibilitat de «*castigar a los patronos que abusan de la escasa edad de algunos pequeños que tienen empleados en sus fábricas y talleres; (puesto que) las repetidas visitas de nuestros Inspectores a dichos centros fabriles han puesto de relieve la frecuencia con que son burladas las leyes que se dictaron para poner cortapisas a semejantes desmanes*». Generalment, doncs, la seva acció es limitava a posar en coneixement de les Reformes Socials els fets i infraccions que es produïen. Així queda reflectit, per exemple, a la sessió de 15 de març de 1913, que denuncia els tallers de la Companyia de Tramvies Elèctrics de la ciutat després de la visita que hi va fer el vocal inspector de la Junta, D. José Navarro, perquè hi «*trabajaban niños de edad dudosa y no acreditada en forma por el representante de la citada Empresa, durante diez horas diarias*»,⁴⁸ o a la de 15 de juliol de

⁴⁷ *Boletín del I.R.S.* (1911). «Real Orden desestimando la instancia de los industriales de hilados de lana y fabricación de lanas de Bocairente, relativa al trabajo en sus fábricas de los menores de 10 años», juliol de 1909 a juny de 1910. Madrid, pàg. 709. Citat per: ROMERO GONZÁLEZ, J. *Op. cit.*, pàg. 173.

⁴⁸ *Pro Infancia* 55 i 56 (1913), pàg. 422.

1911, ja que desestimà el recurs interposat per Vicenta Casajuana, contra l'acord d'aquesta Junta, d'imposar una multa per infraccions de la Llei sobre el treball de dones i xiquets,⁴⁹ per citar-ne alguns casos.

No hi ha dubte que l'aspiració de la Junta era disposar d'àmplies facultats que li permetessin, fins i tot, imposar multes, l'import de les quals engrossiria les seves caixes i incrementaria els ingressos «*en favor de los necesitados y sirviendo de incentivo a sus Inspectores para que la persecución y el castigo de las faltas contra la ley del trabajo de mujeres y niños fuera una evidente y palmaria realidad*».⁵⁰ Aquestes aspiracions estaven molt allunyades de la realitat, puix que es testimonien fins i tot actituds de maltractament envers els inspectors en el compliment de la seva missió. No obstant això, l'actuació dels vocals inspectors de la de València van aconseguir alguns resultats positius els primers anys,⁵¹ però no evità ser objecte, com els homònims, de no poques crítiques perquè era excessivament tolerant. De la mateixa manera, eren criticades les Juntes vinculades a l'Institut de Reformes Socials, tot i que no van ser tan fiscalitzades.⁵²

III. EPÍLEG: INSTRUCCIÓ I FORMACIÓ PER AL TREBALL

Més enllà de l'orientació higiènica i mèdica, així com de la tutela sobre compliment de les lleis sobre la mendicitat i treball infantil i de correcció paternal, cal subratllar l'atenció prestada per les Juntes —i la valenciana, en particular— a la formació laboral dels infants i joves, ja fos a través d'iniciatives pròpies o d'institucions col·laboradores. El Reglament de 24 de gener de 1908, ja que amplia a 16 anys l'edat de protecció, apuntava que era necessari no solament assistir físicament els menors marginats, sinó oferir-los una educació protectora que els preservés dels desajustaments socials: l'escola havia de convertir-se en «l'espai propi» del xiquet i l'havia de sostreure dels desvaris més perillosos, com el carrer o la pròpia casa —en alguns casos—, i preservar-lo dels que eren clarament perversos, impropis o antinatural, com les fàbriques

⁴⁹ *Ibid.* 30 (1911), pàg. 488.

⁵⁰ *Ibid.* 57 (1914), pàg. 63.

⁵¹ Vegeu: «Memoria de los trabajos realizados en 1911». *Pro Infancia* 36 i 37 (1912), pàg. 233 i següents.

⁵² Vegeu: ADSUAR MORENO, J. (1916). *El niño en la industria. Condiciones en que trabaja, medidas de protección existentes en España y cuáles podrían adoptarse para que esta protección fuera más efectiva*. Madrid: Imp. de El Día, pàg. 7 i 37.

o tallers, i, en definitiva, de la corrupció i explotació per part dels adults. Des de 1911, l'escola situada en el pis alt de l'Associació Valenciana de Caritat, sota el patrocini de la Junta de Protecció de Menors, que incloïa tallers d'oficis manuals (fusteria, sabateria, pintura de ventalls, sastreria, etc.), en pot ser un exemple.

Amb el pas del temps, la instrucció o moralització i l'ensinistrament laboral i professional van constituir els fonaments tutelars dels menors asilats en les institucions, en aquest cas, les pròpies i dependents del Consell Superior.⁵³ És el cas del Grup Benèfic de la Colònia de Sant Francesc Xavier de Campanar, que, des que va ser creat el 1946,⁵⁴ estava destinat a albergar menors abandonats (sis-cents asilats el 1950) en règim d'internat. El complex educatiu estava format per un grup escolar (amb sis graus i laboratori de psicologia), tallers per a xiquets i xiquetes i una Casa de Família. L'atenció educativa i professionalitzadora va ser, també, present en les institucions dedicades a la custòdia dels infractors, els reformatoris, que prestaven serveis auxiliars als Tribunals Tutelars, com és el cas de la Colònia Reformatori de Sant Vicent (Burjassot), atesa, des que es creà, per personal religiós.

De manera progressiva, doncs, les Juntes van assumir un paper mediador. Aconseguiren que tots els menors tinguessin un protector social (grups benèfics, colònies, etc.) o llars disposades a acceptar-ne la custòdia i, si s'esqueia, cases de família com a llocs d'acollida per a qui, una vegada complerta l'edat reglamentària de protecció, no pogués viure amb els seus o no aconseguís integrar-se laboralment després de l'aprenentatge professional.

⁵³ Recordem que el Consell i les juntes, després del Decret de 2 de juliol de 1948 (Text refós de la legislació de protecció de menors), van mantenir-se a Espanya fins que arribà la democràcia. Aleshores s'elaboraven les lleis de Serveis Socials i les comunitats autònomes assumien les competències assignades a l'Obra de Protecció de Menors, una vegada desaparegut el Consell i creada la Direcció General de Protecció Jurídica del Menor el 1985.

⁵⁴ Vegeu: «Inauguración del Grupo San Francisco Javier de Campanar (Valencia)». *Revista de la Obra de Protección de Menores* 11 (1946), pàg. 3-10.